

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Димчука Анатолія Володимировича «Філософські засади соціальної доктрини масонства», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Актуальність дисертаційного дослідження Димчука Анатолія Володимировича «Філософські засади соціальної доктрини масонства» не викликає сумніву і зумовлюється кількома обставинами. Першою з яких є суттєва і сутнісна зміна характеру міжлюдських взаємин і комунікації, ціла низка соціальних, культурних, національних проблем, що викликані до життя суперечливими процесами глобалізації і якими характеризується сучасний стан соціуму. І чи не найголовніші серед них: подолання чи принаймні пом'якшення кризи соціальної, історико-культурної та національно-культурної ідентичності, що її переживають і окремі особистості, і цілі спільноти; проблема свободи людини, свободи її волі, розвитку, саморозвитку та вдосконалення особистості, які по-новому тематизуються різними галузями соціально-гуманітарного знання і по-новому проблематизується різними сферами людської діяльності, інколи взагалі ставлячись під сумнів.

З іншого боку, актуальність роботи Димчука А. В. зумовлюється необхідністю розбудови категорійного апарату сучасної вітчизняної (і не тільки) соціальної філософії та філософії історії, який повинен бути на рівні тих методологічних вимог, які перед ним висуває сучасний філософський дискурс. Особливо коли йдеться про не цілком освоєні, чи цілком не освоєні регіони знання та фрагменти соціально-культурної реальності. В даному випадку це соціальна доктрина масонства в єдності її історичних витоків, етапів розвитку, сучасних трансформацій та її філософські засади. За цих умов можна говорити про певну адаптацію соціально-філософського дискурсу до трансформацій соціально-культурної реальності, яка стає його предметом.

І, нарешті, актуальність роботи зумовлена немаловажною її практичною значущістю в ситуації сучасних соціально-культурних трансформацій в Україні, яка, чи не вперше за свою історію, має об'єктивні підстави для незворотного шляху до справжньої незалежності і побудови нових форм своєї соціальності й культури, де буде можливим вирішення питання - як разом з формальною свободою можна досягти фактичної, змістовної свободи в її і колективних, і індивідуальних формах. І тут я би скоріше погодився з автором в його власній оцінці практичного значення його роботи, результати якої «можуть бути використані державними органами та громадськими організаціями у процесі вироблення соціокультурної політики, здійснення регіональних, національних та міжнародних програм реформування і трансформації суспільства, реалізації арт-проектів, що мають широкий громадський резонанс» (с.21 дисертації), а ніж з його оцінкою масштабів та глибини впливу чи використання досвіду масонського соціального

будівництва в сучасній Україні, які він озвучує на с. 3 автореферату: «Між тим у сучасних пошуках нової соціальної парадигми, ефективних моделей нації - та державотворення, громадянської єдності є вкрай значущим дослідження відповідного досвіду масонського соціального будівництва, враховуючи важливу роль масонських орденів у формуванні української ідентичності та політичної еліти, яку відіграли масонські Ордени і окремі масони».

Олександр П'ятигорський, авторитетність судження якого не викликає жодних сумнівів, свого часу зазначав, що масони і сьогодні «примудряються дратувати та турбувати безліч людей» (Пятигорский А. Кто боится вольных каменщиков? Феномен масонства. Авторизованный перевод с англ. К. Боголюбова. Под общ. ред. К Корбина. М: «Новое литературное обозрение», 2009. 448 с.). Отже, питання «чому масонство продовжує існувати і яка його справжня мета» до сьогодні залишається і відкритим, і актуальним. Бо крім загальнонаукової, загальногуманітарної і, можливо, соціально-політичної значущості, воно має і специфічний філософський вимір, який раніше не ставав предметом спеціального соціально-філософського розгляду і до якого звертається А. В. Димчук у своєму дисертаційному дослідженні, здійснюючи ґрунтовну філософську рецепцію соціокультурного феномену масонства з точки зору фундаментальних концептуальних засад соціальної доктрини масонського руху. Отже, слід позитивно оцінити і вибір теми дисертаційної роботи, і її базові інтенції, і дослідницькі амбіції дисертанта.

Автор чітко формулює мету свого дослідження, якою є «комплексний аналіз філософських засад соціальної доктрини масонства в контексті масонської парадигми» (с.16 тексту дисертації). Зверну увагу на оце «в контексті», а не в межах масонської парадигми, що надає автору можливість (і він нею успішно користується) для більш масштабних узагальнень ролі і місця філософських засад соціальної доктрини масонства в загальній палітрі соціально-філософських розвідок.

Виходячи з мети дисертантом коректно визначаються завдання, об'єкт, предмет та методологія дослідження. Щодо останньої зазначу, що згадуване тільки-но філософсько-феноменологічне дослідження феномену масонства О. П'ятигорського, стало одним з найважливіших методологічних орієнтирів представленої дисертації. А якщо долучити до цього імені ще імена Дж. Александера (модель «широкого теоретичного синтезу»), А. Шюца (соціально-феноменологічна оптика дослідження соціальних процесів) та Е. Кассіра (методологічний потенціал філософії символічних форм), то на цьому тлі цілком вимальовується вишуканий філософсько-методологічний смак автора. І тут варто відзначити безсумнівну методологічну новацію дисертаційної роботи, якою є глибокий аналіз концепту аппрезентації для всебічного аналізу масонського символізму (масонські символи аппрезентують певні універсальні смисли, які, з одного боку, вкорінені в умовах людського існування, з іншого - звернені до трансцендентного світу з його власним порядком. Автор наголошує, що даний тип символізму конститує масонство як соціальний феномен (с. 216 дисертації). Це

достатньо сильна та, в певному відношенні, ризикована теза, проте аргументи дисертанта на користь цієї тези у тексті роботи, в основному виглядають переконливо.

Науково-теоретичним результатом дисертаційного дослідження стали положення, які у концентрованому вигляді знайшли адекватне відображення у позиціях наукової новизни. Дійсно, в роботі вперше у соціально-філософському ракурсі експліковані та представлені у синтетичній єдності філософські засади соціальної доктрини масонства. Дисертант визначає ядро даної доктрини як комплекс ідей, норм, цінностей, що базуються на поєднанні здобутків піфагорійської традиції, руху розенкрейцерів, Християнської Кабали, вчень ідеологів масонства, в тому числі Й. Г. Фіхте та А. Пайка.

В принциповому відношенні переконливо звучать, сформульовані А. В. Димчуком пункти, які знаменують складові соціальної доктрини масонства, зокрема «віра у соціальний прогрес на основі будівництва моральної, вільної, емансипованої «досконалої людини», в раціональну гармонізацію всього соціокультурного буття через істинну науку і освіту, віра у Вищу Сутність – Великого Архітектора Всесвіту як гаранта гармонійного «будівництва» суспільства (с. 19 дисертації). Не викликає також сумнівів обґрунтована автором «пріоритетність соціетального та аксіологічного рівнів філософських засад масонської доктрини у якості цільових (цілепокладаючих) та смислових орієнтирів і інтенцій для практики, розробки соціокультурних проектів, технологій раціоналізованого, гармонізованого перетворення людини та світу» (с.19-20 дисертації).

Можна погодитися з дисертантом щодо того, що масонство запропонувало світові не лише абстрактну теоретичну доктрину, комплекс ідей та нормативно-регулюючих настанов, але й певні культурні практики, світоглядно-життєві програми для кожної людини, своєрідні форми обживання у просторі культури результатів масонського «духовного будівництва» тощо. З огляду на це, мабуть не випадковим є те, що серед апробації результатів дослідження значна їх частина представлена кураторською діяльністю автора в арт-проектах, в тому числі, за кордоном. Здається, що було би не зайвим аби автор в додатках до роботи більш докладно про них розповів, що логічно завершило би проведенне дослідження.

Звісно, що повнота авторської реконструкції та презентації складових соціальної доктрини масонства, їхнього взаємозв'язку, взаємодоповнюваності, підпорядкованості, суперечливості не можуть не викликати критику та дискусії, проте це нормальне явище наукового обговорення будь-якої важливої і актуальної наукової проблеми. В цьому контексті теоретико-методологічна культура та відповідальність автора, мабуть, не випадково ініціює його до використання в тексті роботи поняття презумпції. Зокрема, «окреслимо основні теоретико-методологічні основи і презумпції нашого дисертаційного дослідження (с. 49 дисертації), або ж «ми лише вибрали найбільш важливі для нас в теоретико-методологічному плані допущення і презумпції, що допомагають нам краще здійснити соціально-

філософський аналіз феномену масонства і прояснити його соціальну доктрину, її філософські підстави» (с. 66 дисертації). Презумпція ж, як відомо, це припущення, котре без доказів вважається істинним доти, доки його неправдивість не буде безспірно доведена. Саме в такому контексті М. Мамардашвілі говорив свого часу про «презумпцію розумності людини».

Перейдемо тепер до аналізу власне тексту дисертації. Перший розділ «Теоретико-методологічні засади соціально-філософського дослідження феномену масонства» систематизує широке та вкрай строкате коло джерел за темою. Автор намагається розрізнити джерела за походженням на протомасонські, масонські, немасонські, антимасонські і справедливо наголошує, що «інтерпретаційний хаос є найбільшою проблемою масонської історіографії, усталені критерії теоретичної рецепції поки що відсутні». Аналіз даного корпусу, хронологічні рамки якого охоплюють період від античних часів до сьогодення, доповнюється характеристикою праць, що стосуються проблемного поля дисертації: соціально-філософська проблематика, соціокультурні виміри символізму та містицизму, масонські історизм та аісторизм, урбаністика та архітектура, антропология та етика. У цьому підрозділі дисертант демонструє широку ерудицію, глибоке всебічне знання масонської історіографії та аналітики, сучасний стан масонської літератури різних жанрів. В другому підрозділі «Методологічні засади та понятійно-термінологічний апарат дисертаційної роботи» представлено загальний теоретико-концептуальний каркас, який створює архітектоніку і композицію усєї роботи. Позитивно слід оцінити спробу автора переосмислити у соціально-філософській оптиці традиційний масонський лексикон, дати нове тлумачення базовим масонським термінам: масонство, масонська доктрина, масонський символізм, масонська ложа, масонський Орден, Масонські Ландмарки, Великий Архітектор Всесвіту тощо; а також застосувати в межах поставлених завдань достатньо нові термінологічні побудови – «масонська парадигма», «масонська урбаністика». Також в першому розділі автор пропонує низку концептів («соціологем» у термінології дисертанта), які зумовлюють соціально-філософську спрямованість дослідження: соціальний інститут ритуалізованої дружби, «койнонічна/агапічна спільнота, ритуал як форма побудови соціального космосу тощо.

Другий розділ «Витоки соціально-філософської доктрини масонства» має достатньо амбіційну мету – відтворити історичний шлях розвитку соціально-філософських ідей масонського руху, віднайти його духовно-символічні витoki, розглянути «зрілі», розвинені маніфестації даного феномену. Дисертантом обрані три, так би мовити, «фази» його становлення: по-перше, піфагорійська традиція, по-друге, іудейська та Християнська Кабала, розенкрейцерство, по-третє, масонські ідеї Й. Г. Фіхте на тлі його сучасників та однодумців. Сама назва першого підрозділу «Візія Піфагора у соціальних «конструкціях» масонського символізму» свідчить про те, що А. В. Димчук розглядає не історичних (наскільки це взагалі можливо) Піфагора та піфагорейців, а візію, певний смислообраз, міф Піфагора та його школи,

специфічне осмислення яких стає формо- та смислообразуючим для масонства, його «будівничих», перетворювальних ідей та практик, одна з яких – створення закритих таємничих містичних братств, об'єднаних ідеєю світової гармонії. Ставиться питання про пошук історичної, філософської, сакральної легітимації масонського руху. Далі дисертант переходить до формування безпосередніх передумов масонства та його парадигми у XVII – XVIII ст., які він бачить у розенкрейцерстві, у впливі іудейської та християнської Кабали. Дисертант підкреслює: «в ці часи «мейнстрім» Просвітництва був «розенкрейцерським», а його «загальна реформація всього широкого світу» стала парадигмальною. Головна соціальна ознака розенкрейцерства – орієнтація на майбутнє – перейшла до масонського руху» (с. 118 дисертації). Найбільш теоретично насиченим в цьому розділі є третій підрозділ «Модерна епоха та соціальна доктрина масонства Й. Г. Фіхте». В центрі уваги головний масонський твір німецького філософа, який був активним членом масонського руху, – «Філософія масонства. Листи до Констанана». До речі, нещодавно ця праця була перекладена українською і опублікована у номері часопису «І», який має назву «Вільні муляри, масони». Дисертант ретельно простежує зв'язок соціально-філософських побудов Фіхте з загальними програмами реформування масонства перед суспільно-політичними і історичними викликами епохи Модерну. На думку дисертанта, філософія Й. Г. Фіхте створила «своєрідний тренд» розвитку масонства, що був через півсторіччя підхоплений американським мислителем А. Пайком.

Третій розділ «Гене́за масонської соціально-філософської програми творення «Нового світу» дисертант присвячує концепції «масонського майбутнього», програмам масонського будівництва. Особливу увагу приділено постаті лідера світового масонства А. Пайка, творця нового масонського «святого письма» («Мораль і Догма Стародавнього і Прийнятого Шотландського Статуту Вільного Мулярства»), яка стала своєрідним новим масонським «святим письмом». Наскільки мені відомо, творчість Пайка вперше системно розглядається в українській гуманітаристиці. Соціальна доктрина видатного американського діяча представлена у тісному взаємозв'язку з головними інтенціями американського прагматизму і трансценденталізму. Далі дисертант переходить до розгляду феномену масонського символізму в конкретному прояві – символізм майбутнього та символізм прогресу у системі масонської «перебудови» суспільства. У підрозділі наголошується, що символізм в масонстві грає ключову роль, ця теза підкріплюється аналізом символів, які мають суттєве соціально-філософське навантаження: «обробка дикого каменю», «духовне будівництво». Своєрідністю даної дисертаційної роботи є аналіз сучасних тенденцій розвитку масонства в Україні та світі у фінальному підрозділі «Форми впливу масонства на соціально-політичний розвиток: історичний шлях та українська дійсність». Головна інтенція цієї частини – спроба продемонструвати вихід світового та українського масонства з маргінесу до відкритого публічного та академічного просторів, аналіз певних ризиків такої відкритості та публічності (на прикладі критики

одним з лідерів сучасного масонства Томасом В. Джексоном «надмірної та показної благодійності», забуття головної мети братства заради другорядних миттєвих переваг).

Дисертаційна робота Димчука А. В. в цілому відзначається логічною, концептуальною та композиційною цілісністю та єдністю. Заслуговеє також позитивної оцінки вдало вибрана автором логічна структура дослідження та влучне формулювання назв розділів та підрозділів роботи.

Кількість використаних джерел (близько 500 найменувань) вражає. Автор вперше у вітчизняній гуманітаристиці залучає широке коло зарубіжних публікацій останніх років, які належать до нової міждисциплінарної академічної царини «Freemasonry Studies», що співвідносить суто масонські сюжети з новими парадигмальними зсувами в сучасній філософії. Крім того варто зазначити, введення до наукового обігу широкого кола іноземних першоджерел можна розглядати як певний елемент наукової новизни і наукової цінності проведеної роботи.

У цілому дисертація є завершеною науковою працею, результати якої характеризуються значною науковою новизною та вирішують конкретне наукове завдання реконструкції соціальної доктрини масонства та висвітлення її філософських засад. Анатолій Володимирович Димчук в цілому успішно виконав поставлені завдання дослідження та відобразив основні наукові положення у 14 публікаціях, серед яких 4 статті – у наукових фахових виданнях, зареєстрованих МОН України, 2 – у виданнях України та інших держав, що входять у міжнародні наукометричні бази.

Стосовно оцінки автореферату дисертації слід сказати, що його зміст не тільки відповідає тексту дисертації, що є обов'язковою вимогою, але має також самостійну наукову цінність. Знайомство з ним інтригує і підштовхує до самостійних студій з приводу поставлених в ньому проблем.

Узагальнюючи є всі підстави стверджувати, що сформульована мета дослідження в цілому досягнута. Представлена кандидатська дисертація є глибокою за змістом і багаторівневою в структурному відношенні. А. В. Димчук, доводячи основні положення роботи, інтегруючи матеріал різних сфер історичного, історико-філософського, соціально-філософського та соціогуманітарного знання, теоретичний доробок зарубіжних та вітчизняних науковців, продемонстрував глибоке знання проблеми, високу культуру мислення, здатність здійснювати кваліфікований соціально-філософський аналіз обраної теми, що відповідає рівню знань, вмінь та компетенцій пошукованого наукового ступеню.

Робота не має суттєвих недоліків ні щодо змісту, ні щодо оформлення. Водночас, до автора дослідження, присвяченого актуальній та дискусійній темі, можна висловити кілька зауважень/питань, які, скоріше всього, можна розглядати як привід до дискусії з ним.

1. Автор впродовж всього тексту роботи акцентує: «масонство у світі, в тому числі і в Україні, намагається побудувати братерські відносини, що будуть слугувати соціальним прикладом майбутніх суспільних гармонійних

відносин» (с. 207), «масони вважали, що для змін соціальної парадигми потрібно створити систему зразків, що стануть основою «будівництва майбутнього» у вигляді ідеальної соціальної групи – масонського братства, зразків ідеальної держави та ідеального міста («масонська урбаністика») (с. 216). З іншого боку він говорить про обмежені простори ложі (чисельність членів конкретної масонської ложі – зазвичай від 10 до 100 братів)(с.165 дисертації). Хотілось би більш артикульовано почути позицію та аргументи автора щодо того, яким чином стосунки, що виникають між людьми в незначних за чисельністю, закритих, почасти утаємничених спільнотах можуть моделювати, а тим паче бути екстрапольовані на спільноти масштабу суспільства в цілому.

2. Автор відзначає, що «необхідність зберігати в таємниці свої моральні пошуки це також і не просто вираз вимоги скромності, це принципова моральна позиція, яка виводить уявлення про моральну відповідальність виключно в сферу внутрішнього переживання і незалежності від спокус публічного схвалення. А всередині братства, судячи з усього, змагання в добродетності і моральна гідність і не передбачається і не може бути схвалена» (с.129 дисертації). Яким чином це судження автора корелює з дослідження теми інтерсуб'єктивності в повсякденності А. Шюцем і особливо з його фундаментальними постулатами тези «взаємності перспектив»?

3. На с. 179 дисертації автор зазначає: «Символічна «мова», яку збудувало масонство, формує і форматує екзистенційні смисли і відповідні цінності, враховуючи їх *трансцендентальний* характер, що має на увазі і підкреслює їх незмірну глибину, а значить, і неможливість «замкнути» їх в ті чи інші формальні визначення (визначеності) понятійної мови. Тут цінності і символи взаємооборотні в своїй *трансцендентальній* глибині, що забезпечує повноту і варіативність інтерсуб'єктивної взаємодії, а разом з тим і соціальну перспективу. Тому дійсно можна стверджувати, що символізм тут є вирішальним фактором впливу - фактором, який конститує *масонство як соціальний феномен*(виділено мною – I.K.)» (с. 179 дисертації). У зв'язку саме з останнім виникає питання - чи йдеться тут про феномен масонства в його трансцендентальному вимірі у кантівському розумінні цього поняття?

4. В контексті авторського розрізнення джерел за походженням на протомасонські, масонські, немасонські, антимасонські і абсолютно поділяючи пафос автора щодо того, що «антимасонська література» «незалежно від її змісту та ґрунтовності допомагає посилити критично-рефлексивну складову дослідження та уникнути зайвої апологетики» (с.15 дисертації) хотілося б почути думку автора щодо наведених нижче фрагментів:

а) «Реконструкцію філософських засад масонства слід починати з вчення Піфагора у *специфічній оптиці ідеологів даного руху*» (виділено мною – I. K.) (с.213 дисертації). Чи ця оптика не викривляє дійсність, особливо з відомих причин в ситуації з Піфагором?

б) В німецькомовних джерелах відзначається, що Й.Г. Фіхте під час свого перебування в м. Цюрих був прийнятий в 1789 р. до масонської ложі під назвою «Modestia cum Libertate» З цією ложею мав дружні стосунки також відомий масон та письменник Й.В. фон Гьоте. Під час поїздки з Йени до сусіднього містечка Рудольштадт 6 листопада 1794 р. Фіхте вступив тут до іншої масонської ложі під назвою «Günther zum stehenden Löwen». Після переїзду з Йени до Берліну Фіхте вступив 17 квітня 1800 р. у Велику ложу «Royal York zur Freundschaft» (за іншими даними - не до самої ложі, а до її «дочірньої ложі»). Тут в 1800 р. Фіхте виголосив серію доповідей, зокрема «Про істинну та правильну мету масонства» та інші, які ввійшли згодом до його збірки «Philosophie der Freimaurerei. Briefe an Constant». Завдяки масонству він хотів розповсюдити та популяризувати своє «Науковчення». Але вже досить скоро зрозумів, що у масонів інші плани, а тому розчарувався й 7 липня 1800 р. офіційно вийшов із цієї ложі та порвав зв'язки з масонами. (Див.: Manfred Kühn: Johann Gottlieb Fichte: Ein deutscher Philosoph. Beck, München 2012, S. 427). (текст мій – І.К.) Хотілося б почути коментар автора, який ґрунтовно опрацював величезний масив різнопланової літератури, і щодо такої історичної довідки, і щодо її інтерпретації.

в) «Сучасний французький філософ Ж. де Онт вважає: «Гегель, безсумнівно, відчуває справжню схильність до вільномулярства своєї епохи в трьох видатних його зразках – Лессинґа, Гьоте і Фіхте. Загалом воно супроводжує прогресистський інтелектуальний рух...» (с.134 дисертації). Проте, з іншого боку, професор Мюнхенського університету імені Людвіґа Максиміліана Геннінг Оттман писав, що твердження про відношення Гегеля і масонства неможливо остаточно ні спростувати, ні довести. (Див.: Ottmann H. Individuum und Gemeinschaft bei Hegel / von Henning Ottmann. Berlin u.a., de Gruyter, 1977, S. 273) (текст мій – І. К.);

г) «В науці вважається що І. Кант не був масоном (хоча протилежних свідчень теж не має) (*недостатній аргумент – І. К.*), але у його найближчому оточенні можна віднайти велику кількість активних масонських діячів... » (с.128 дисертації).

До речі, у авторитетному списку «Знамениті та відомі масони» (Berühmte und bekannte Freimaurer) прізвище Г. В. Ф. Гегеля так само як і І. Канта відсутнє. (<https://freimaurerei.ch/beruhmte-freimaurer/>)

д) «Наприкінці 1990-х рр., коли стало відомо про відновлення в Україні масонського руху, в Україні з'являються перші фундаментальні та неупереджені наукові дослідження, а пересічний українець, з подивом почув, що масони зовсім не «ворожі змовники», а просвітники та меценати, засновники міст, Харківського університету (виділено мною – І. К.)... З відомих причин хотілося б почути фактичний матеріал та більш детальну аргументацію з цього приводу.

В цілому викладені зауваження та побажання не знижують науково-теоретичної та практичної цінності роботи і не ставлять під сумнів її результати.

Дисертаційна робота Димчука Анатолія Володимировича «Філософські засади соціальної доктрини масонства» відповідає вимогам Наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» № 40 від 12 січня 2017 року та п. 11 Постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами) «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів», а її автор заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент,
декан філософського факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
доктор філософських наук, професор

[Handwritten signature]
Іван КАРПЕНКО

НАЧАЛЬНИК СЛУЖБИ УПРАВЛІННЯ
ПЕРСОНАЛОМ

